

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ.— Ապոգոնի խոկուժը (Ֆէաթը տէ Շան գ'էլիգէ) 1912

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ ⁽¹⁾

(1861—1929)

Նկարչութեան Հետ բաղդատելով, արձանագործութիւնը՝ արուեստի նորութիւններ ընդունելու տե-

սակէտէն՝ շատ աւելի սահմանափակ դաշտ մը կը ներկայացնէ:

(1) Ներկայ ուսումնասիրութիւնը որ վաղուց խոստացուած էր Անահիտի ընթերցողներուն, այսօր ուսացաւ որովհետեւ կը սպասեինք նախ այցելել Պուրսէլի գործերուն նուիրուած այն մեծ ցուցահանդէսին որ Արուեստագէտին մահէն անմիջապէս յետոյ պաշտօնական մարմիններու կողմէ ծրագրուեցաւ, բնորոշ իրականացնելու յայտարարութեամբ:

Պուրսէլ իր կենդանութեան ասեմ հակառակ իր տիեզերանոցի համայնքին պաշտօնական տրամադրութեամբ զնահասանքին ու մեծաքանակին աւարկայ չդարձաւ բնաւ ու արդէն երբեք չէր այլ փնտրած զայն: Կ'եւելի մահէն վերջ չէր այդ անգիտ անտարբերութիւնը կը շարունակուի, քանի որ կ'իստովն ծանուցուած ցուցահանդէսը ցարդ չկրցաւ իրականութիւն գտնել: Ռ. Շ.

Նկարչական կալուածի Հարստութեան կը նըպաստեն լոյսի անսպառ վէպէտումներն ու գոյններու բերեղանց ճոխութիւնները, Հեռապատկերին դիմել խորութիւններն եւ մթնոլորտային նուրբ թափանցկութիւնները, կտաւին վրայ իրենց ճարտար նիւթերացումով:

Այս բոլորէն զրկուած, անդրիագործութիւնը ունի միեւնոյն գծի ու ծաւալի սահմանափակ կարելիութիւններ:

Այս է զլիաւոր պատճառը որու Հետեւանքով արձանագործութեան արուեստը այնքա՛ն լամբօրէն կը փոխէ իր նկարագիրը դարբերու յաջորդականութեան մէջ:

Իրաքանիչիւր ժամանակաշրջանի Համար, նկարչական ստեղծագործ տաղանդներու աջքառու Հոյլի մը քով, մեծք Հոյլի կը գտնենք մէկ երկու կարկառուն գեմք որոնք իսկապէս լծուած բլլան ար-

ճանադործութեան ճիւղի վերանորոգման դժուարին գործին ու դայն Հաւցուցած լուսասփիւռ բարձրութեան:

Արձանագործ Պուրտէլ այդ Հաղուագէպ Հան-ճարներէն մին եղաւ:

Իրմէ առաջ, շուրջ երեսուն տարի անընդհատ, Ռոտէնի անունն է որ միաշնամն կը տիրապետէր ժամանակակից անդրիպործութեան վրայ: Գեղագիտական աճորդ աշխարհը այդ անունով է որ կ'երդնուր եւ արուեստագէտներու նոր սերունդը ձեռքազատուելով զպրոցային Հին կրկնութիւններէն կը դիմէր տակաւ անոր կենսունակ արուեստին, դասաւանդուելու Համար:

Ռոտինիականներու (Rodiniers) խոճքն էր այդ, որուն առաջին Հիտուորդներէն մին եղաւ նոյն ինքն Պուրտէլ երբ՝ Գեղարուեստից Վարժարանի Հնաւանդ մթնշուղտէն Հեռացած՝ նոր ուղի կը վնտուէր ու յազարդ տալ կը Հետամտէր ստեղծագործելու իր անզուսպ փափաքին:

Նշակերտի եւ կիրարկու արհեստաւորի (praticien) կրկնակ դերերով Պուրտէլ աշխատեցաւ վարպետին ձօս շուրջ տասնեւհինգ տարի:

Ռոտէնի արուեստին Հմայքը իր բռնավար գերակշռութեամբ պիտի կապկպէր, գերի Հետեւորդ դարձնէր այդքան երկար տարիներ իր ձիրքն ձեռք գործող ուրիշ ու եւ է Հասարակ տաղանդ: Այդպէս չեղաւ Պուրտէլի Հոմար. ան չիրուեցաւ Հետեւորդի միջակութեան ձեռք ու կրցաւ, իբր նոր Ողիսես, դիմադրել իր ապրած միջավայրի թալչութեան, ուրկէ միայն դասեր ըսողք իր անհատական ուղին լուսաւորելու Համար եւ Հուսկ ուրեմն կրցաւ ցոյց տալ ուրոյն արուեստ ճը, բոլորովին անզուգական, եւ որ իր կարգին տիրապետող պիտի դառնար՝ ճանաւանդ Ռոտէնի մահէն յետոյ:

Այսօր Պուրտէլ եւս կեանքի Հորիզոնէն յայնկոյս անցած է եւ արուեստի աշխարհը անցեալ տարուան Հոկտեմբերի սկիզբէն ի վեր յուզը կը պահէ այս մեծ պայքարողին որ իր փառահեղ ստեղծագործութեան դեռ բովանդակ Հունձքը չստեղծ ստիպուեցաւ անդարձ Հեռանալ ապրողեւաբուն աշխարհէն:

Իր տեղը, կարելի է ըսել, թափուր մնացած է, քանի որ ցարդ իր Հասած արուեստի բարձրութիւնը բռնող ճը չունինք:

Պուրտէլի ձեռք մարդն ու արուեստագէտը՝ նոյ-

նացած Հաղուագիւտ կատարելութեան ճը ձեռք՝ օրինակելի տիպար ճը կը դարձնեն զինքը յաւերժապէս:

Որքան որ «Անահիտ»ի էջերը կը թալատեն, ստորեւ ձեռք պիտի ջնանք ներկայացնել մին ու վերլուծել միւր:

★ ★ ★

Պուրտէլի բուն անունը Պուրտէյ (Bourdeille) էր, վերջը ինքն է որ զայն կամային վերածեց Պուրտէլի, գտնելով պարզապէս որ այս մեւը աւելի Հնչականութիւն եւ նկարագիր ունէր քան նախորդը: Զօրեղ նկարագիր ու շեշտուած անհատականութիւն, ահա՛ իր կեանքին կամեցողութեան բովանդակ պատկերը:

Նոյն կամեցողութեան մէկ նմոյշը չէ՞ միթէ իր մենատառն ալ (monogramme) որ երկրաչաւ. փակտն պիտի գծերով տատաղմու ճը կը ներկայացնէ:

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵՂ.— ԳՈՒՄԱՐԱՄԱՏ ՄԷՈՒՔԸ

Իսկական ժողովուրդի գլուխ, էմիլ Անթուան Պուրտել աշխարհք եկաւ Մոնթոպանի մէջ 1861ին, գիւղական շատ խոնարհ ծագում ունեցող չարքաշ ընտանիքի մը ծոցը:

Հայրը կահազորք էր, ծորեղբայրը քարակոփ, իսկ մեծ հայրը եւ հօրեղբայրը պարզով այծարածներ, որոնք, իր ճանուկ հասակին՝ զինքը ծխախիկը տանելին շրջակայ ծեռուտ բլուրներուն վրայ իրենց այծերն արածելու:

Դեռատի այս ըջմանը, անցումը բաց ընտ-թեան մէջ եւ ըրջպատուած այլ ջրուտ, կայսրուն անասուններով՝ անցնելին հետք թողած է ապագայ իր կեանքին ու գործունէութեան վրայ:

Պուրտել ջանացած է ստէլ վերդգալ ճանկական երանաւէտ այլ բոլակները: Իր կարգ մը բան-դակագործութիւնները, ճանաւորաբար դիցարանական այծոտանի աստուածութիւնները եւ կենտաւրոսները, թրծուած են ապրումը այդ կեանքի խոր քնարեբոլութեամբը:

Նոյն քնարեբոլութեամբ կենտաւրոս է դարձեալ զրական գմայելի էջեր որոնցմէ միոյն մէջ, սեղ մը, Պուրտել սապէս կը բանաձնէ ծննդավայրին, Մոնթոպանին համար զգացած անսահման պաշտամունքը:

«... Հովանիները պապճառութիւններով ի Ֆրանսական հողի այդ անկիւնին» շեմքեր աւանային գոյն առած այդ վաղեմի բաղին մեջ, որբաւունկներով կարմրուն, բրուսներու դեբաւին կրակներով լուսավառ եւ իր կիզիչ աղետով ու առաւ յետուն իր պտուղներով համակ ոսկեգոծ այդ հողին վրայ է որ մանկութիւնս կազմուած է: Իմ մասիս՝ եթէ օր մը վերստին պէտք է ծննդ՝ ուրիշ օրում չեմ ուզեր բաց ի մեր բաղին:»

Պուրտել չէ կրցած նախակրթական օրինաւոր ըրջան բուրքել, որովհետեւ, նախ՝ ուսումնարանի կաշկանդիչ կարգապահութիւնը խոտոր կը հանեծատէր իր ազատատենչ խառնուածքին հետ, միւս կողմէ՝ ծնողացը համեստ վիճակը ձեռնտու չէր առոր:

Աւելի վերջն է որ՝ անպարտասելի աշխատաւորութեան եւ ճշտալար հետաքրքրութեան մը

շնորհիւ ձեռք պիտի բերէր մաքի ինքնատիպ զարգացում եւ հմտութիւն:

Տղայութեան տարիներու կարեւոր մէկ բաժինը հետեւաբար անցուց հօրը աշխատանոցին մէջ:

Հայրը, ճարտար արհեստաւոր, գիտէր ի պա-հանջէն հարկին փալտի վրայ բանգակի իր կահ-դէններուն զարդամասերը: Որպէն կարճ ժամանակի մէջ վարժուեցաւ օգնել իրեն: Այդ կերպով է որ իր մէջ արմատ գտաւ ապագայ ծանոթագիտութեան սէրը:

Դեռ պատանի, օր մը, սեղան մը կը քանդակէ տաղանդաւոր զրազէտ էմիլ Բուվիյոնի համար որ նոյնպէս Մոնթոպանցի էր եւ որ Անտիոյ Փրանսի կողմէ բաղդատուած է Հին Յունաստանի հովուերգակ բանաստեղծ Նշանաւոր Թէոկրիտին հետ:

Ձեռագիրը շատ հաւնուեցաւ, եւ զրազէտին ինքնակամ միջնճառութեան շնորհիւ՝ թողապետութիւնը համեստ թոշակ մը սահմանեց օժտուած պատանիին որպէս զի երթայ իր միրքը ճշակէ Թուլուզի Գեղարուեստից Վարժարանին մէջ:

Հոն քանի մը տարի աշխատելէ եւ աւուեսափ նախատարերքը իւրացնելէ լետոյ մրցման մը մէջ իրաւունք ըահեցաւ զրկուիլ Փարիզ, կատարելագործուելու:

Թուլուզի տրամադրած տարեկան նպաստը կը հասնէր 1200 ֆր.ի որուն վրայ իր ծննդավայրի թաղապետութիւնը աւելցուց 600 ֆր. եւս: Այս 1800 ֆր.ի տարեթոշակը հաղկի կը բաւէր իր ապրուստին, բայց Պուրտել մեծ խնայողութիւն պարտադրելով ինքզինքին, անկէ բաժին կը հանէր նիւթական օգնութիւն հասցնելու իր ծնողաց որոնք՝ այլեւս ճերպացած՝ պէտք ունէին իր աջակցութեան:

Ծնողախորթեան այդ խոր զգացումը միշտ վառ Միաց իր մէջ, ու երբ իր մայրը կորսնցնելու դժբաղդութիւնը ունեցաւ, փութաց Փարիզ իր քով բերել տալ հայրը որուն հանդէպ պաշտամունքի հասնող սէր եւ գուրգուրալի ակնածանք քոյք տուաւ մինչեւ վերջը:

Այստեղ հարկ է անցողակի յիշել նաեւ որ՝ Պուրտել, ուսանողութեան դժուար ըրջանին, թանկագին պաշտպանութիւնը վայելեց միկին Միշլէի (նշանաւոր պատմաբանին եղբորորդ կինը) որ՝ ծագումով նոյնպէս Մոնթոպանցի ու բարձր զարգացման եւ սրտի տէր անձնաւորութիւն՝ ճշմարիտ մայրական հոգատարութեան եւ քաջաբերանքի աւարկայ զարճուց զինքը մինչեւ իր մահը (1899):

Փարբիլի Գեղարուեստից Վարժա-
րանին ձեջ աշակերտեցաւ Յակիկէրի
որ Հաճաւ ունէր իբր անգլիադար-
ձութեան օրուան վարպետներէ մին:
Յակիկէր Թուլուցիլ էր եւ կերպով
ձը իր Հայքնեակիցը, բայց Հակա-
ռակ այս Հանգեպանքին եւ Հանգե-
պան իր ուսուցչի անմէկն Հակեպ
սնուցած ծանաթոր յարգանքին, Հա-
զիւ երկու տարի կրցաւ Ձնալ անոր
Հովանիին տակ: Պաշտօնական ար-
ուեստի այդ ջերմանոցը, Գեղարուե-
ստից Վարժարանը, կաշկանդող և Հեղ-
ձուցիչ էր գտնէր, ուստի դուրս ե-
լաւ անկէ տն սկսաւ ինքնատիպ ուղ-
ղութիւն մը որոնել:

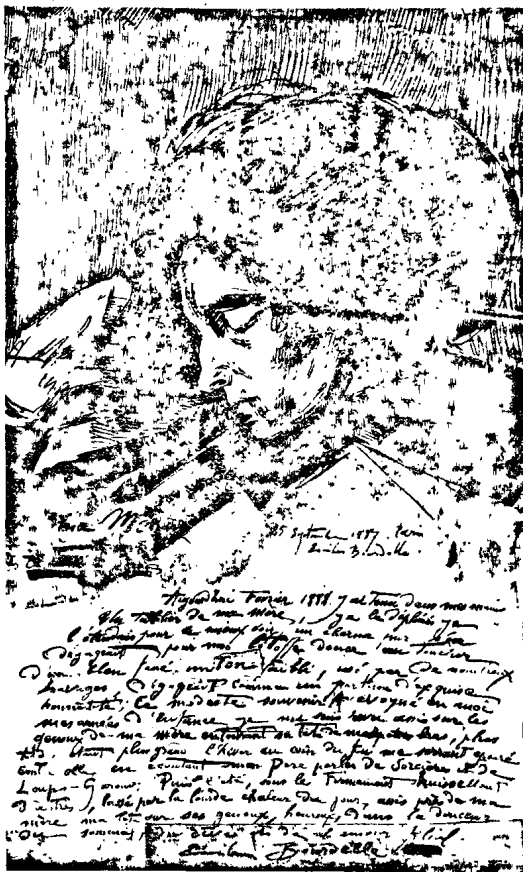
Մինչեւ իր անկախ ուղին զու-
նելը բաւական երկար շրջան ճը բո-
լորեց. շրջան ճը զրկանքի եւ ան-
քնդհատ պալքարի:

Մենդավայրէն եկած օգնութիւնը վաղուց դադրած, ստիպուեցաւ այլ ևս տաժանքով լուծել ապրուստի կնճռոտ հարցը եւ նոյն ատեն հետապնդել զեղագիտական իր որոնումները:

Բայց ի քանդակելու արուեստէն՝ մեծ ընդունակութիւն ցոյց տուած էր՝ նաեւ զճարդելու եւ նկարելու ճիւղերուն մէջ, որով սկսաւ պատկերազարդ Հրատարակութիւններու աշխատակցիլ, այս ու այն ճարտարարուեստական տան Համար օրինակներ պատրաստել եւ կամ դիժանկարներ շինել:

Նկարչական իր այդ աշխատութիւններէն շատ բիջ բան մնացած էր իր աշխատանոցին մէջ երբ վախճանեցաւ. ի ինդիք Հացի գանձոն աստ ու անդ ցրուած էր: Գծագրութիւն Հատուած դանձ մը կը մնայ սակայն՝ ե տիեզերահՀոչակ պարուհի Իդատուն (որ այնքան ողբերգական վերջ մը ունեցաւ): շարժմաները յանդիմանող իւր ուրուականութեանց շարքը:

Քիչ չեն նաեւ փութելով կամ խիժանկարով

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈԻՐՏԷԼ.— Իր մօրը կենդանագիրը.

Գրիչով գծագրուած իւն. 1887

(gouache) պատրաստած զնայելի էջերը որոնցմէ կարեւոր մաս մը հռչակէ իր աշխատանոցին մէջ ի պահ կը փնայ խաւաքարտէ պարուծաներու մէջ:

Իրթական ապրուստը ճարելու հասկին տակ
 իրեն ներկայացող միջոցներէն իր նախընտրութիւնը
 կուտար առաւելապէս անոնք որոնք ամենէն քանակ
 առիթ կ'ընծայէին իր սիրած ձիւղը, անդրիագոր-
 ծութիւնը, կիրարկելու :

Այս կերպով է որ պատհոհութիւնը ունեցաւ իբր ճարտար կիրարկու (praticien) գործել նախ իր երբեմնի ուսուցչին՝ Ֆալկիերի համար եւ ապա Տալուի ձօտ։ Այս վերջինը՝ ուղղամտ եւ իրապաշտ վարպետ՝ ձեռագլխաւ նպաստեց բնութեան սէրը ամբապնդելու եւ խորացնելու երկուստարդ Պուրաէլի գիտակցութեան մէջ։

Աւելի երկար տարիներ աշխատեցաւ ան Ռոտէնի քով ու անկէ իւրացուց արհեստագիտական նոր տունակներ որոնց շնորհիւ առաւել եւս ընդլայնեց իր գեղագիտական հասկացողութեան հորիզոնը։ Պուրաէլ, գործակցելով հանդերձ իր անմիջական վարպետներու երկին, ժամանակ կը գտներ իրեն համար եւս աշխատիլ։ Մեծ եռանդով կ'ուսումնասիրէր Ասուրա-եգիպտական եւ Յունական Հին արուեստներու հրաշակութիւնները, միջին դարու անասուն քանդակագործներու անմահ արտադրութիւնները եւ կամ աւելի նորերու՝ Ժան-Գուսթօնի, Ռիտի գլուխ-գործոցները ու նոյն ատեն կը քանդակէր ու կ'արտադրէր։

Այդ արտադրութիւնները որոնք կ'երեւային պարբերական ցուցահանդէսներու մէջ, քնականաբար զերծ չէին օտարածու ազդեցութիւններէ, բայց, արտասովոր տաղանդով մը մէջտեղ բերուած, կը պարունակէին ինքնիկ յատկութիւններ։

Մեծ միտքերը, իրենց կեանքի ամբողջ տեսողութեան, չեն դադրիր ուսումնասիրելու եւ սորվելու, բայց սկզբնական շրջան մը կայ ուր իւրացնելու աշխատանքը իրենց գործունէութեան գլխաւոր առանցքը կը կազմէ։ Պուրաէլ այդ շրջանին մէջ էր։

Հետաքրքրութենէ զուրկ չէ գործունէութեան սկզբնական շրջանի այդ երկերէն մէկ քանին թուել այստեղ իրենց ժամանակագրական կարգով եւ եւ անցողակի ցոյց տալ արտաքին ազդեցութիւնը որ զիրենց կը յատկանշէ։

Դեռ Ֆալկիերի ձօտ կ'աշխատէր երբ 1885ի Մալսինի ցուցադրեց Ալամ Մեղիքն յետոյ եւ Աճիբալ Մանուկ գործերը, Միքէլ-Անճէլոյի արուեստէն ներշնչուած։ Միքէլ-Անճէլոյի ազդեցութիւնը մեծ եղած է միշտ, եւ Պուրաէլէն առաջ ու իրմէ յետոյ շատեր, եւ ճասնաւորաբար նոյն ինքն Ռոտէն, չեն կրնար պրծիլ անուական Ալբանուսի այդ հսկայի արուեստին խորամտորդի թովշութենէն։

Տարի մը վերջ Պուրաէլ կը ցուցադրէ Հոգեվարժ սեր, իսկ 1887ին սկիզբը կը գնէ իր Պեթո-

վրններուն։ Այդ անմահ զէմքին արժանավայել արտայայտութիւն մը որոնած է շարունակ եւ այդ թուականէն ի վեր տասնեակ մը առիթներով իր ծածուծը արձանացնել փորձած։ Առոնցմէ 1900ին ցուցադրուածը յաջողագոյններէն է եւ այժմ Լիւքսեմպուրկի Թանգարանին զարդերէն մին։ Կիսանդրի մըն է, ճուրակած պատուանդանի մը վրայ, ուր կայ փորագրուած այս խօսքը. «Բագուր, որ կը քսմէ, մարդոց համար, Հեշտալի նեկտարը»։

ԱՆՔՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԷԼ. — ՊԵՏՈՎԸՆ

1891ին ցուցադրած է իւն մը կիսանդրիներ, Յաջորդ տարին՝ Երեմ մասալուաթի աղօլիկներ ներկայացնող կենսունակութիւնով լի սիրուն հարթաքանդակը։ Աւելի յաջողիկն, յորեն կիսանդրիներ եւ Մովսէս մայր մը որ շատ մը պրանգէ վերադարձնողութիւններու արժանացաւ։

1898էն է Ամմանն Ելլադան եւ 1900էն Ապոլոն Կուլի մէջ, երկուքն ալ յունական արուեստի ազդեցութեան ներքեւ։

1905ին կուտայ Արեմսա ճը՝ որ պարզաբանական լուրջ յատկութիւններ կը յայտաբերէ եւ Լոգանֆ առնող կիներ (Baigneuse) շնորհագեղ շարժումի ճը մէջ՝ իրականացուած Հելլենական արուեստի ներշնչման տակ:

Նոյնքան շնորհալի արձան ճըն է երկու տարի յետոյ ցոյցադրած իր Միզանդրը (Pomone), ուր Ռոտէնի յայտնի ազդեցութիւնը կը նշմարուի:

Այծաբաժ պալիէով (1908) Պուրտէլ ճեղ կը փոխադրէ իր ճանկութեան երջանկաւէտ տարիները ուր, իր Հօրեղբոր Հետ, սարերուն վրայ սրինգի ձայնով ուլերը կ'արածէր: Այստեղ այժի ոտիկներով չարաճճի մանուկ պայ ճըն է որ այտերը փքուռոյց զոյգ սրինգ ճը կը հնչեցնէ, մինչդեռ ուլիկ ճը փաղաքջօրէն գլխով իրեն կը քսուի:

Այդ նոյն տարին Հրապարակ կը բերէ իր ճեժանուն Հայրենակցին Էնկլիբի գլխարձանը, շատ յաջող իր ինքնապատահ կամքի զօրեղ արտայայտութեանը մէջ, յատկանիշը այդ Հանճարեղ զմագրիչին որու անունը անցեալ դարու երկրորդ կիսուն ճըլաքուռայի Հետ Համահաւասար բաժնեց ամբողջ պաշտօնական արուեստի մթնոլորտին տիրապետութիւնը:

Սոյն բեղմնաւոր թուականէն է նոյնպէս Քարբօի արձանը: Մեծ վարպետը՝ որուն Հանդէպ Պուրտէլ ճիշտ Հիացում ունեցած է, ներկայացուած է յոտնկայտ, աշխատանքի տարազով եւ ներշնչման անսովոր Հուրքի ճը անձնատուր. մէկ ձեռքը ունի արձանիկ ճը, իսկ միւսը ծանրաբեռնուած է կուրի լիարուսն կոյտով ճը:

Ռոտէն այս գործին Համար ըսած է թէ՝ «Միայն Քարբօն չէ, այլ ամբողջ Ռոմանթիզմը կայ խտացուած Հոն»:

Պուրտէլ Ռոտէնի արուեստին Հաղորդուելէ առաջ նախապէս կրած էր Քարբօի ջրուռ ոճին ազդեցութիւնը:

Մեր իշխած բոլոր երկերը եւ զեռ ուրիշներ, ինչպէս շեշտեցինք վեր, Հակառակ իրենց Հրապարակ բերած արտասովոր տաղանդին եւ աստ ու անկ ցոյց տուած ինքնատիպ մասնայատկութիւնն. որուն, կը մնան ազդեցութեան շրջանի գործեր: Ռոտէնք են սակայն որ աստիճանաբար դարբնեցին Պուրտէլի ապագայ ճեծ անհատականութիւնը ու ճամբայ բացին իր Հանճարին:

Այս տեսակէտով մասնաւոր դեր կատարած է

իր երկերէն մին որուն վրայ կ'ուզենք ծանրանալ նախ քան կատարելութեան շրջանի գործունէութեան անդրադառնալը:

Այն է՝ 1870ի Մարտիկները անուն խմբանդի յուշարձանը որ իր ծննդավայրին Մոնթուան քաղքին կողմէ ապսպրուեցաւ ի յիշատակ Ֆրանքօգերման պատերազմին ինկող զինուորներուն, եւ որու կանգնումը տեղի ունեցաւ 1902ին: Արուեստագէտը ինը տարի աշխատած էր անոր վրայ:

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵՒԼ. — ԿԻՍԱՆԴՐԻ ԷՆԿՐ
ՆԻԿԱՐԻՆ (1907 թ.)

Պուրտէլ ուսանողական շրջանը նոր աւարած էր երբ ստացաւ տոյն ապսպրանքը: Առաջին անգամ է որ առիթ կը տրուէր իրեն ձեռնարկիլ նմանորինակ ընդարձակ գործի ճը, ուստի իր սաղանդին բոլոր թափովը լծուեցաւ անոր. ջանաց զգացման նոր շեշտեր դնել Հոն, զարդարուեստեան նոր ներդաշնակութիւններ Հագցնել անոր ու ճեծ մասամբ յաջողեցաւ իր նպատակին մէջ: Ասոր ապացոյցը ամենէն աւելի զգալի է յուշարձանին պատ-

ուսանողները զարդարող հարթթափաղակներուն ձեռք ունեցնելու վրայ շարժող բաղձաթիւ գինեւորներու եւ իրենց ձիերու պիւրկ շարժումներէն ու կիներու եւ երախաներու յուսաբոկ զեմքերէն կ'արտացոլայ պատերազմի արհաւիրքը:

Իրաւ եւ թէ այս գործին գտնազան ծառերը դեռ կը յիշեցնեն Ռուսէի ոճին ներգործութիւնը, բայց եթէ հարկ է անպատճառ ազդեցութիւն ընդ փոխուել հոն, ձեռք տանեն աւելի պիտի մտաբերենք 19րդ դարու առաջին կիսուն վրայ տիրապետող մեծ արձանագործը Ռիւս եւ իր էթնոսոփի յաղթական կամարին աշխարհահռչակ զարդը կազմող Մարտինիեզի խմբագրին: Արդարեւ Ռիւսի արուեստն էր որ ամենէն աւելի կրնար ներդաշնակուիլ Պուրտէլի խառնուածքին որ աւելի վերջերը եւս կարգ ծր աշխատութիւններու յղացման պահուն կրկին կը վերադառնար անկից դաս վերցնել:

Այս յուշարձանի կանգնման թուականին սկսեալ զիտակից արուեստասէրներու ընտրեալ դասակարգ ծր քայլ առ քայլ կը հետեւի Պուրտէլի վերելքին:

Իբր արուեստագէտը կը սկսէր տարիքով ալ յառաջանալ եւ ինք որ որ այնքա՛ն պաշտած էր ընտանեկան կեանքի քաղցր մթնոլորտը, հեռ ի հեռ աշխատութեան հոսանքէն տարուն է նիւթական պայքարի մտազբաւեցումներով կ'անուած՝ առիթ չէր ունեցած ընտանիք կազմելու մասին մտածել:

Այս թուականներուն է որ վերջապէս կ'որոշէ աճուսնանալ ու իր ընտանեւքը կանց կ'առնէ շնորհայի Նիլինուհիի ծր վրայ որ՝ նոյնպէս արուեստագէտ՝ կ'աշակերտէր իրեն: Եթէ ինչ Պուրտէլ զիտացաւ խորապէս թափանցել իր ամուսնոյն արուեստագէտի հոգիին ու անոր կեանքի խորհրդատուն եւ անձնուէր ընկերը հանդիսացաւ մինչեւ վերջ:

Մոնթպանի յուշարձանի գործով նիւթական ապահովութեան բարդ հարցը լուծուած չէր գտած բոլորովին, այնպէս որ Պուրտէլ շարունակեց իր չարքաշ գործեկերպար մինչեւ 1909 թուականը, զբաղելով գլխաւորաբար Ռուսէի մօտ:

Հասուն արուեստագէտի իր համբաւը սակայն սկսած էր տարածուիլ ու անհատուիլ, այնպէս որ այն նոյն թուականին որոշեց նաեւ թողուլ Ռուսէի աշխատանոցը եւ բոլորովին անկախ, ազատ պայմաններու տակ՝ նուիրուիլ իր կոչումին:

«Իմ ստեղծագործական ասպարէզս, յատարաբար է Պուրտէլ իր մէկ բարեկամին, այդ տարիէն

կը սկսի, Մինչեւ այդ ստիպումն էի տպրուստ Խարել, ազատ չէի: Այժմ հաստատ կ'ամեն ունիմ ձեռք զարնել անոր զոր կը կոչեմ իմ ճշմարիտ ասպարէզս: Երիտասարդ թէ ոչ, ինքզինքիս պիտի պարտագրեմ պահանջուած բոլոր կարգապահութիւնը՝ առանկէս համար ոչի՞ գերազոյն չափին եւ երկար շախմատելու...»:

Ի՛նչ դիպչելի դաս աննկուն աշխատասիրութեան: Կ'արժէ գալն ինքնել ուրիշ դասի ծր որով հեղութեան շատագոյնութիւնը կ'ընէ երբ՝ տարբեր առթիւ ծր՝ կը յայտարարէ. «Ես երկուս, երեք տարբեր հոգիներ ունիմ. շատ փոխուած եմ, շարունակական փոփոխութեան մէջ եմ, որովհետեւ ինքնաքննադատ մըն եմ, եւ այդտեղ է իմ գլխաւոր ոյժս»:

Նկարագրի երկու զմեք՝ որոնք մեծ անդրադարձին շատ ծր ուրիշ առաքելութիւններուն առանցքը կը կազմեն:

Աշխատանքի եւ ինքնաքննադատութեան (խոնարհութիւն) ուղիով վարպետը վերջապէս հասաւ իր հանձնարի լաւագոյն բոլորեջան որու ծագումը բուրժուական էր մեզ ու համայն բաղադրակրթութիւնը:

Կատարելութեան շրջանի առաջին յատկանշական գործը պէտք է նկատել Ներակիւս Աղեղնաւորը կամ ուրիշ ձեւով կոչուած Ներակիւս Ուսուցողը, որ նոյն ատեն զլուս-գործոց մըն է ոչ ծիայն արուեստագէտին միւս արտադրութիւններու շարքին մէջ այլ նաեւ ի շարս դարբնու աւանդ թողած առաջնակարգ վիճակերտ իշտասկարաններուն:

Գործը հրապարակ եկաւ 1909 թուականին, բայց անոր նիւթը տանտեակ տարիներէ ի վեր աւելած էր Պուրտէլի ստեղծագործ միտքը ու արդէն հրապարակ բերել տուած նախափայլ շատ ծր ուսումնասիրութիւնները զարս հետզհետէ հասցուց կատարելութեան:

Ի՛նչ կը խորհրդանշէ այդ գործը:

Ներակիւս նախին դարբնու մարկուսիւնը կը մարմնաւորէ, մարկուսիւնը քաղաքարթութեանց արշալոյսին, երբ ինքնապաշտպանութեան մէջ էր բնութեան պատուհաններուն դէմ:

Ըստ յունական հին առասպելին, Արիստիդէն ծնւ լիճ մը կար որու եղբայրները հրէշային թռչուններ կը յաճէին: Անինք ունէին, երկաթէ կտուց եւ փետուրներ ու իրենց մահացու խայթոցներով

ԱՅԹՈ ԱՆ ՊՈՒՐՏԷԼ.— Հերակլես ալեխաւոր. 1908

պատուհասն էին զարձած երկրին բնակչութեան։
Հերակլէս յաջողեցաւ նետահար ընելով բնաջնջել
զանոնք։

Արձանը կը պատկերացնէ ալդ Հերոսական
դրուագը։

Երիտասարդ Հերակլէս, ճարձկոյն ածող ջ
ձկանները փորձած, դեղինիկ շ. բռնածով ծը լայնալիծ
ազեղ ծը լարած ունի։ Չափ սարը ամբապէս չիցած
Հանդիպակալ ժայռին, աջովն ծունկ տուած է գետնին
եւ ակնարկը սեւեռուս կը հլուել։ Նետին ր ծիջո-
ցին ծէջ կը սլանայ։

Հերոսին դէմքին վրայ կը յշտարուի լուրջ գո-
հունակութիւն ծը, առ փտտա է թէ իր հարուածը
չպիտի վրիպի։

Չեւ ու շարժում իրենց ուժգնութեան ծէջ
գերբնական կատարելութեան սահմանները հասած
են ու գաղափարը իր անանցանելի սաստկութիւնը
գտած է հոն։

Հերակլէսի երեւոյթը Պուրտէլի համբաւին
վրայ աւելցուց արտասովոր նոր փայլ ծը։

Երկարաշունչ աշխատութիւններու, ճեծ ապրու-
պրանքներու շրջանը բացուած էր վարպետին գոր-
ծունեութեան առջեւ որ իր թաղը կը կրկնա-
պատկէր։

Ժամանակագրական կարգը չանցած, չժողովն
յիշել այստեղ երկու արձաններ իրականացուած
1910ին, երկու ն ալ խորիմաց եւ հումկու արտա-
գրութիւններ։

ԱՆՈՒՄ ՊՈՒՐՏԷՆ — Ապոդոնի աղեղնաւորը

ԱՆՈՒՄ ՊՈՒՐՏԷՆ. — Քանդակագործութիւնն ու ձարտարապետութիւնը (Յէամթր օւէ Շան գ'էլիգէ) 1912

Մին՝ Վսեմ բեռեր (Nobles fardeaux) առնունքը կը կրէ եւ կը նշնկայացնէ երկտասարդ յդի կին ձը որ երախայ ձը կուրծքին բռնած եւ կողով ձը պտուղ գլխուն վրայ, կը յառաջանայ: Իր արտայայտութիւնը՝ տարօրինակօրէն կենսունակ՝ կը խորհրդանշէ ծայր-բնութիւնը, յարաճուն եւ արգասաբեր:

Միւսը՝ Պենելոպէ ձրն է, գերազանց երգ ձը ուղղուած ընտանեկան յարկի նուիրականութեան:

Եթի՝ կը հասնինք Պուրտէլի արուեստին ինքնայատուկ ձեւի նոր փուլին, այն է Թէաքթ օե Շամ-գ'էլիգի Քանդակագործման աշխատութիւններուն՝ զորս շէնքին ճարտարապետ Բէրրէ եղբայրները իրեն յանձնեցին (1912—13):

Այստեղ, անհատապիօրէն կարճ ժամանակաւ միջոցի՝ ձը ձեջ Պուրտէլ իրականացուց բազմիկողմանի գործ ձը որ իր բերած նորութիւնով անկիւնաքարձ ձը կրնայ համարուիլ ժամանակակից արձանագործութեան ձեջ:

Հարցը ճարտարապետութեան և քանդակագործ

ծութեան զուգարթութիւնը ներդաշնակօրէն իրականացնելուն ձեջ կը կայանար:

Պուրտէլ յաջողեցաւ այս առիթով ստեղծագործած իր շարք ձը Հարթքանդակներուն տալ գեղագիտական այնպիսի ճկունութիւն եւ զարդարութեամբ, որ ճաւորուծ որ՝ առանց իրենց իմաստէն ու եւ թան ուռածելու՝ անոնք անքակտելի ներդաշնակութեան ձը ձեջ միացան թատրոնի ճարտարապետական կառուցուածքին:

Իրմէ առաջ, արձանագործները ճարտարապետին գործէն անկախաբար կը զանային ու կ'իրականացնէին իրենց ինկած բաժինը, այնպէս որ իրենց աշխատութիւնը իբր խորթ տարր ձը կուգար աւելնալ շէնքին վրայ ու այնտեղ կարկտանի ձը տպաւորութիւնը կը թողար:

Պուրտէլ իր նախորդներուն տափակ բնապաշտութեան չուզեց հետեւիլ, այլ գնաց դասեր փերցնել Ատուրա-եղիպտական եւ Միջնագարեան քանդակներէն ու նաեւ Ժան-Կու ժանի գործներէն: Վերանորոգելով եւ արդիականացնելով անոնց գաղա

փարը, իր հարթա-
քանդակներուն
տուաւ շատ ճեղճ
ցցուածք, պարկա-
քանեց, ոճաւորեց
զանոնք եւ փո-
րագրութեամբ թա-
ղեց շէնքին երե-
սէն ներս:

Արձանագործու-
թիւնը ճարտարա-
պետութեան հետ
կարենալ կիրար-
կելու համար, ան-
հրաժեշտ է բարե-
փոխութիւններ
ձեռնել հոն, Պուր-
տէլի բառով՝ պէտք
է զայն «ճարտա-
րապետականացը-
նել» (architect-
turer):

Քանդակներու
նիւթը կը պատկե-
րէ թատրոնի եւ

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ.— Ողբերգութիւնը.
(Թէպէտ տէ Շան գ'ելիզէ) 1912

անոր աջակից ար-
ուեստի միւս ճիւ-
ղերու զարգացա-
րան խորհրդանշ-
շումները:

Այսպէս՝ շէնքին
ճակատը զարգա-
րող կեդրոնական
քանդակին վրայ
կը տեսնուի Ապո-
լոնը քնար ի ձե-
ռին, խորասույզ՝
խորհուրդին ձեշ-
որ ծնունդին է ար-
ուեստներու: Եր-
եսին կանգնած է
Մուսան որ ական-
ջէն ներշնչումներ
մը կը փոխայ:

Երկու կողմերը
կան Հիմ եւ Նոր
Կասակերգու-
թիւնները: Առա-
ջինը կը ներկայա-
ցնէ մերկ կին մը՝

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ.— Կատակեցողութիւնը.
(Թէպէտ տէ Շան գ'ելիզէ) 1912

ԱՆԹՈՒԱՆ ՊՈՒՐՏԵԼ.— Բանաստեղծին ու Պեգասոսը.
(Թէպէտ տէ Շան գ'ելիզէ) 1912

Հին յունական դիմակ ծը ի ձեռին, պարելու դիրքով. իսկ երկրորդը կը ներկայացնէ նոյնպէս կին ծը, բայց զգեստաւոր եւ ամօթխած:

Քոլոսոսի ուրիշ Հարթաքանդակ ծը կը պատկերացնէ Պեգաս ձին, խորհրդանշելով քերթողական աւիւնին, եւ զոր շնորհագեղ Մուսայ ծը կ'աշխատի զսպել:

Ծալրի քանդակները կը ներկայացնեն ճարտարապետութիւնը, Քանդակագործութիւնը եւ այսպէս շարունակաբար:

Պուրտէլի ստեղծագործ ձեռքի արդիւնքն են նոյնպէս շէնքին ներսը զարդարող կարգ ծն-փանկաւորներ (fresque) որոնց նրբերանգ դաշնա-

ւորութիւններն ու գծագրական անսայթաք արուեստը բոլորին զարմանք պատճառեցին:

Ենթակարգը փափուկ աշխատանք է, ձեռքի ճարտարութիւնն ու արագութիւնը կը պահանջէ. ծն-փին տամկութիւնը չանցած պէտք է նիւթը Հոն նկարել ձէկ շունչով: Արդ, հակառակ աննոյնէ իւրաքանչիւրին երեք ձէթը քառակուսի ասորածութիւն ներկայացնելուն, Պուրտէլ Հասը ձէկ օրուան ձէկ կ'աւարտէր:

Փարիզ

ՌԵՊԱԲԼԻԿԱՆԻՆԵՐ

(Վերջը յաջորդով)

ԱՆԹՈՒԱՆ, ՊՈՒՐՏԷԼ.— Մուսաները որ կը սլանան Ապոլլոնի կողին
(Թէաթր տէ Շան Գ'էլիգէ) 1912